

RADIOTIEDUSTELUN SYNTY SUOMESSA JA SEN KEHITTÄJÄ REINO HALLAMAA

Teksti: SI Sihvola

Suomen tiedustelu ja nimenomaan radiotiedustelu oli maallemme sotavuosina elintärkeää - jopa voisin sanoa, että yksi Suomen pahemmalta pelastanut osatekijä. Monien venäläisten hyökkäyksien aika ja paikka saatiin selville radiotiedustelun kautta ja näin voitiin keskittää mm. Ihantalassa 1944 yli 20 patteriston ja heittimien tuli hyökkäyksen lähtöasemiin. Radiotiedustelun nojalla voitiin heikentää jotain lohkoa, kun tiedettiin mistä vihollinen yrittää hyökätä ja siirtää vahvennukset hyökkäyksen eteen, näin mm. Talvisodan mottitaisteluissa. Radiotiedustelun tehtävänä, niin kuin muunkin sotilaallisen tiedustelun, on toimia operatiivisen osaston silmänä. Operatiivisen osaston laatiessa puolustusta tai hyökkäystä, on heillä silloin valtiit kädessä, kun vihollisesta on mahdollisimman tarkat tiedot. Radiotiedustelu kasvoi Talvisodan 75 henkilöstä Jatkosodan aina 1 000 mieheen ja naiseen. Kun lisäksi vielä oli 300-miehinen Ilmavoimien radiotiedustelupataljoona, niin Suomessa oli maan kokoon nähden huomattavan suuri radiotiedustelu.

Suomen radiotiedustelun voidaan sanoa syntyneen vuonna 1916 Lockstedtin leirillä, missä pieni joukko jääkäreitä sai viestikoulutusta. Ja toimihan sisällissodamme aikana Helsingissä radioasema, joka lähetti

Hallamaa vuonna 1918

tiedustelutietoa punaisesta Helsingistä Valkoisen armeijan päämajaan. Axel Tigerstedt puolestaan kuunteli punaisten lennätinlinjoja ja selvitti vastusmittauksella kiskoista missä Punakaartin junat liikkuvat. Mutta kaikki tämä oli vasta näpertelyä siihen nähden mitä tulevaisuus toi tullessaan.

Reino Hallamaa

Reino Henrik Hummelin, myöhemmin Hallamaa, syntyi Tampereella maaliskuun 12. päivänä vuonna 1899. Reinolla oli vanhempi sisko Helmi ja nuorempi veli Esko. Koulunsa Reino kävi Suomalaisessa lyseossa Helsingissä.

Jo Reinon ollessa muutaman vuoden ikäinen hän karkasi aseman lippujonossa äidiltään aseman lennätinlaitteen kimppuun. No, tämä vain osoituksena varhaisesta kiinnostuksesta radiokaluksien maailmaan. Reinon äidin avioituessa myöhemmin Rauman asemapäällikön kanssa, Hallamaalle tarjoutui mahdollisuus hänelle mielekkään sähköttämisen opetteluun. Vuonna 1911 Hallamaa sitten pääsi kesätöihin sähköttäjäksi Rau-

man rautateille. Maailmansodan sytyttyä 15 vuotta täyttänyt Reino joutui Rauman satamaan täyttämään monimutkaisia venäläisten rahtikirjoja, koska virkamiehistä oli pulaa. Tämän jälkeen Hallamaa pääsi kovan yrityksen jälkeen Helsinkiin sähköttäjätutkintoon, jonka hän suoritti menestyksellä, mutta joutui mielipahakseen palaamaan takaisin satamaan lappuja täyttämään. Täytettyään 17 vuotta hän pääsi uudelleen Helsinkiin, nyt yrittämään rautateiden virkamiestutkintoa, jonka hän läpäisi vaivattomasti, jopa paremmin kuin useimmat kokeneet virkaveljensä. Nyt hänellä olisi ollut asemapäällikön pätevyys, jos virkavuotia olisi suotu, mutta kohtalo tahtoi toisin...

Vapaussota

Olojen alkaessa kiristymään tammikuussa 1918 päätti rautatiekirjuri Hallamaa poistua Helsingistä ja pyrkiä pohjoiseen, jossa voisi liittyä valkoisten joukkoon. Matkaan hän pääsi rautatieläisten vapaalipulla ja matka taittui Tampereelle, jossa hän tapasi tuttujaan samoilla aikeilla. Heidän kanssaan

Kuvassa Hallamaa ampuu Lempäälän taisteluiden aikana. Saksanniemeläiset taistelivat silloin Rahjan apujoukkoja vastaan, jotka olivat matkalla Tampereelle. Hetki kuvan oton jälkeen Hallamaa haavoittuu kantapäähän.

matka jatkui pohjoiseen junalla. Junassa kaksi punakaartin kiväärimestä alkoi tutkia seuruetta ja nimitellen heitä ”pirullisiksi herrasmiehiksi”. Kangasalan asemalla oli kaoottinen tilanne. Jossain ammuttiin ja niin seuruetta vainonneet miehetkin hävisivät paikalta. Seurue katsoi parhaaksi mennä asemalta metsään ja metsänreunoja pitkin he kulkivat Orivedelle, jossa saivat yösijan seurueenjäsenen sukulaiselta. Orivedeltä matka jatkui rekikyydillä aina Juupajoelle, jossa he joutuivat työväentalon pihalla keskelle punakaartin perustavaa kokousta. Kiristävästä tilanteesta he selvisivät seurueessa olleen supliikkimiehen ansiosta. Matka jatkui Vilppulan kautta Seinäjoelle, jossa perustettiin valkoisia joukkoja.

Hallamaa seurueineen joutui tammikuun viimeisenä päivänä saksanniemiäisten joukkoon, joista oltiin perustamassa suurta ratsuväkijoukkoa rintamalle ja kohta he huomasivat olevansa junassa matkalla sotaan. Juna pysähtyi Vilppulassa, jossa he ammunnan ja melskeen keskellä saivat ohjeet käydä aseisiin läheiselle sillalle massapaalien taakse. Sillalle tuotiin heille venäläinen Maxim-konekivääri, jollaisen he näkivät ensimmäistä kertaa elämässään. Sillan takana oli ylikäytävä, jota punaiset ampuivat omalta puoleltaan. Ylikäytävällä Hallamaa näki miehen leikkautuvan kahtia kranaatin osumasta. Myöhemmin hän kuuli kaatuneen olleen jääkäri Vuolle, joka oli ensimmäinen vapaussodassa kaatunut jääkäri.

Vapaussota jatkui seuraavaksi Vääriinmajan, Kuhmoisten, Tampereen ja Lempäälän taisteluilla. Lempäälässä Hallamaa haavoittui Rahjan joukkoja vastaan taistellessaan lievästi kantapäähän. Haavoituttuaan hän pääsi norjalaiseen ambulanssiin ja sai olla viikon Kangasalalla hoidossa. Vapaussota päättyi hänen osaltaan Helsingissä paraatiin.

Vapaussodan jälkeen Hallamaa ilmoittautui vapaaehtoisena kipinälennätinlaitokseen (myöhemmin viestijoukot), joista hänet siirrettiin laivastoon korpraalina. Hallamaa ylennettiin laivastossa alikersantiksi lokakuussa vuonna 1918. Hän palveli laivastossa seuraavan vuoden maaliskuuhun asti asemapaikkana surullisen kuuluisa S2 torpedovene, joka upposi Porin edustalla vuonna 1925. Hallamaa itse kertoi S2 -veeneen olleen niin kiikkerä, että morseavaimen käyttö oli enemmän akrobatiaa, kuin sähkötystä.

Suursaari - pelin avaus

Seuraavaksi Hallamaa johti komennuskuntaa toukokuussa 1919 Suursaaren

valvomaan Suomenlahden meriliikennettä. Suursaarella oli kaksi vanhaa venäläisten hylkäämää kipinäradioasemaa, jotka alkoivat nuoria poikia kovasti kiinnostamaan. korpraali Ragnvald ”Rankku” Lind, myöhemmin majuri Lautkari, kunnosti komennuskuntaan kuuluneen teekkariporukan kanssa pienemmän lennättimen, josta kaikki alkoi.

Saatuaan suuren työn jälkeen radioaseman toimimaan, aukesi silloin nuorille pojille uusi ja kiehtova maailma. Heidän tehtävänä oli ilmoittaa Venäjän laivaston liikkeitä. Talven tultua laivoja ei juuri näkynyt, niin he päättivät ruveta kaappaamaan venäläistä radioliikennettä. Kuunnellessaan venäläisten kahden aseman välistä morsestausta heillä kävi hyvä tuuri, kun salakielinen sanoma toistettiin selväkielisenä. Tämän johdosta he saivat auki ensimmäisen salakielisen sanoman ja ratkaisivat monta tulevaa viestiä. Pääesikunta alkoi kiinnostua, kun pieneltä Suursaaren asemalta alkoi saapumaan vieraiden valtojen salaisuuksia. Nyt jotkut korkeat herrat alkoivat ymmärtämään radiokuuntelun mahdollisuuksia, niin siemen jäi itämään tulevaan. Hallamaa joutui viestin auettua Helsinkiin tekemään selkoa toiminnastaan ja palkkioksi hänet ylennettiin kersantiksi. Suursaaren komennuskunnan maine salakirjoituksen asian tuntijoina vakiintui.

Seuraavaksi hänet vuonna 1920 komennettiin Kotkaan kunnostamaan venäläisten vanhaa radiolähetintä. Kotkasta Hallamaa komennettiin Viipuriin, jossa hän koulutti radiomiehiä ja sieltä Turkuun. Turussa Hallamaa kunnosti niinkään venäläisiltä jäänyttä radioasemaa. Turussa hänen esimies majuri Saarmaa sanoi Hallamaalle ilmoitaneensa hänet RUK:n kurssille.

Reserviupseerikurssi numero 2:n Hallamaa suoritti vuonna 1921, jonka jälkeen hänet siirrettiin vääpelinä Santahaminaan radiopataljoonan radiokomppanian opetusupseeriksi. Ylennys reservin vänrikiksi tuli vähän myöhemmin, jolloin hän sai vastaperustetun radiokoulun varapäällikön tehtävät itselleen. Radiokoulussa Hallamaa ja Lautkari laittoivat pystyyn lyhytaaltoradioaseman, jota he käyttivät radioamatööriliikenteeseen. He saivat monia yhteyksiä ympäri maailmaa ja tästä moni sai alkunnostuksen radioamatööriharrastukseen Suomessa.

Vuonna 1925 Hallamaa pyydettiin pitämään luentoa salakirjoituksesta. Kuulijat koostuivat suurelta osalta pääesikunnan kenraaleista. Itsenäisyyspäivänä 1925 Hallamaa sai ylennyksen reservin luutnantiksi,

jota hän piti esitelmänsä ansiona.

Hallamaa komennettiin kadettikouluun helmikuussa 1926 kahdeksannelle kurssille. Kadettikoulu oli Hallamaalle epämieluisa kokemus, koska vanhempi kurssi piti reservinupseereita pohjasakkana, niinpä Hallamaa sai osakseen valtavasti simputusta. Kiusaajille oli vielä kuin punainen vaate hänen kaksi hopeista ruusukettaan yhden asemasta.

Suomen radiotiedustelu luodaan

Kadettikoulusta aktiiviluutnanttina päästyään 1927 hän joutui ilmoittautumaan yleisesikunnassa ulkomaanosaston päällikön eversti Tuompon luona, joka antoi hänelle käskyn luoda suomalainen radiotiedustelu. Palveluspaikaksi tuli 14.6.1927 alkaen yleisesikunnan tilastotoimisto, mikä oli tiedustelutoimiston salanimi.

Hallamaa joutui kovan paikan eteen, koska hänen oli selvitettävä mitä radiotiedustelu pitää kokonaisuudessaan sisällään. Eversti Erik Malberg oli nyt Hallamaan esimies ja määräsi hänet kolmeksi kuukaudeksi Saksaan pääesikuntaan oppia saamaan. Hallamaa sai stipendin pääesikunnasta, jonka Malberg hänelle järjesti. Nyt Hallamaalle suotiin mahdollisuus komennuksen jälkeen tutustua ja luoda suhteita muihin tiedustelulaitoksiin kahdessa maassa. Hallamaa tutustui kuitenkin virallisesti kuudessa maassa radiotiedusteluun: Saksassa, Itävallassa, Sveitsissä, Italiassa, Tshekkoslovakiassa ja Puolassa. Lisäksi Hallamaa loi suhteita vielä Unkarin, Ranskan ja Baltian maiden kuin myöhemmin myös Ruotsin tiedusteluväkeen.

Itävallassa Hallamaa pyrki ja pääsi professori Fieglin oppilaaksi. Kyseinen professori oli oman aikansa radioguru, joka oli julkaissut pari teosta salakirjoittamisesta, tosin jälkimmäisen teoksen saksalaiset osti Fiegliltä 100 000 shillingillä niin ettei sitä saatu julkistaa. Jälkimmäinen osa käsitteli nimenomaan koodien avaamista.

Hallamaa oli innokas oppimaan ja hän edisti nopeasti. He keskustelivat Wienin kahviloissa ja ravintoloissa radiotiedustelusta. Hallamaa tarjosi herra Fieglille kalliit ruuat ja vastalahjana hän sai ensiarvoisen tärkeää tietoa. Fiegl puhui innoissaan ja Hallamaa kirjoitti kaiken kuulemansa huolella ylös muistivihkoihinsa. Hallamaa muisteli myöhemmin kuukauden ajan olleen Itävallassa saamassa Fieglin oppia, joka tuli maksamaan 300 silloista dollaria ruuan muodossa, mutta hän sai julkaisemattoman teoksen tallennettua kokonaisuudessaan muistivihkoonsa.

Hallamaa matkalla Viroon 1930-luvulla

Hallamaa kävi siis kovaa kauppaa selvitettyjen koodiavaimien kanssa. Puolan tiedustelupäällikkö suhtautui aluksi pidättäytyvästi pienen Suomen Hallamaata kohtaan. Asenne muuttui yli-innokkaaksi, kun he tekivät venäläisten radiosanomien vaihtoja keskenään ja Hallamaa laittoi yhden viestin ikään kuin vahingossa avattuna viestien sekaan. Siitä seurasi hedelmällistä yhteistyötä aina Puolan kaatumiseen asti.

Matka jatkui Italiaan, josta tarkoitus oli hankkia Suomen nuorelle puolustuslaitokselle peilautusautoja. Italialaiset eivät aluksi olleet innokkaita luovuttamaan autoja, joten suomalaisille luvutut autot olikin annettu Italian omalle sotaväelle. Hallamaalle luvattiin ulkomaille sotatarvikkeita myyvän SIATAM:in (Italian ase- ja varustelukeskusjärjestö) toimesta tilaisuus tutustua autoihin Italian radiolaboratoriossa, mutta esittelyn alkaessa esittelijälle tuli kutsu puhelimeen ja hän vielä unohti sen jälkeen koko asian. Nyt Reino pääsi tutkimaan autoja sisältä käsin kamera kädessään, mutta valpas vartiomies nappasi hänet ja kyyditys putkaan oli edessä, etenkin kun vartioissa ei ollut ketään kuka olisi ymmärtänyt saksaa. Seuraavana päivänä asiat selvisivät ja vakoilijaksi luultu Hallamaa sai osakseen ylitsevuotavaa palvelua, kun pahoillaan olevat italialaiset paikkasivat erehdystään luvaten Suomeen peilautusautoja.

Radiotiedustelu kehittyi

Venäläisillä oli suuri laivastoharjoitus lähellä Suomen aluevesirajaa. Hallamaalla oli tähtytäkää Hansa -meritiedustelukonees-

sa, josta tähtystettiin Punalaivaston liikkeitä. Aina kun radiolla annettiin uusi kurssi laivoille, niin kuunteluasema nappasi salakielisanoman talteen ja tätä vertaamalla tähtytäjän havaintoon saatiin salaus aukeamaan. Myös Hallamaa itse oli kalastusveneessä seuraamassa Punalaivaston liikkeitä valokuvaten laivoja lähietäisyydeltä. Taistelulaiva Marat ei mahtunut yhteen kuvaan, joten Hallamaan täytyi ottaa kolme kuvaa - niin lähellä he olivat laivaa. Vuodesta 1934 alkaen olivat Punalaivaston radiosanomien luettavissa.

Taistelu määrärahoista

Niukoista määrärahoista oli kilpailu kovaa, joten kapteeni Hallamaan oli tehtävä oma työnsä tunnetuksi päättävissä elimissä aina entistä presidentti Ståhlbergiä myöden. Hän kielteli sinnikkäästi eri tahoilla vuonna 1929 esittelemässä radiotiedustelun hyötyä. Väinö Tannerin hän sai puolelleen kerrottuaan, että voi avata diplomaattipostia, jota liikkuu paljon radioaalloilla. Vuonna 1929 Hallamaa ylennettiin kapteeniksi.

Koodien avaaminen ja selvittäminen

On selvää, että avaamiseen tarvitaan useita vastapuolen viestejä, jotta voidaan avata (repiä) auki vastapuolen koodit. Sota-aikana viestejä tuli jatkuvalla syötöllä. Majuri Erkki Pale mainitsee, että suurin apu oli jonkin tutun aseman lähettämät sanomat, jotka alkoivat aina samalla tavalla. Yhdysvaltain diplomaattisähkeet alkoivat yleensä sanoilla top secret, joten radiotiedustelun diplomaattijaoksessa oli helpompaa avata sanomat auki, kun voitiin aina sanoman alkuun sijoittaa nuo sanat. Samoin venäläisten divisioonien lähettämät viestit alkoivat samalla kaavalla ja päättyivät komentajan allekirjoitukseen. Kun tiedettiin komentajan nimi, niin sijoittamalla sen viestin loppuun, viesti aukesi. Sitten kun tunnettiin kohdemaan (Venäjän) kieli hyvin, niin tiedettiin mitkä sanat esiintyivät yleisemmin kielessä. Näin matemaatikot taas laskivat todennäköisyyksiä jne.

Itse avaaminen vaati paljon loogista päätelyä ja kielituntemusta, kuin myös laajaa matematiikkaa. Viestihän olivat pelkkiä numeroita ja numerojonoja.

Venäläiset koodit olivat listattu helppoihin ns. kakkos-, nelos- ja viitoskoodeihin. Maa- ja merivoimilla oli omat koodiavaimensa. Koodin nimitys johtui siitä kuinka monen numeron sarja vastasi aina yhtä merkkiä. Esim. neloskoodissa neljänumeroinen luku vastasi yhtä merkkiä, kun kakkosissa yhtä merkkiä vastasi vain kaksinumeroinen luku.

Filosofian maisteri Erkki Pale johti koodien purkamista kapteenina sota-aikana Sortavalassa vanhassa vajaanmielisten lasten hoitolaitoksessa. Venäjän kielen tulkeissa oli monia emigrantteja vallankumouksen ajalta, mm. pianotaiteilija Cyril Szalkiewicz.

Sodan tuulet lähestyvät

Tultaessa 1930-luvun lopulle, eetterissä oli kuhinaa, kun diplomaattisanomia lähetettiin ympäri maailmaa. Talvisodan aattona majuriksi ylennetyn Hallamaan radiotiedustelijat sieppaavat venäläisten sanoman, jossa annetaan hyökkäyskäske Suomeen. Sanomassa käsketään panssariprikaatin edetä Rautuun. Hallamaa kiirehtii operatiivisen osaston päällikön eversti Airon luokse, joka epäilee viestin aitoutta, mutta vie sen Marsalkalle. Marsalkka tulee kysymään Hallamaalta, että seisooko majuri viestin takana. Hallamaa vastaa takaavansa viestin aitouden ja ilmoitti radiohiljaisuuden lakanneen juuri. Neuvostoliiton Itämerenlaivaston alukset lähettivät toisilleen sanomaa FAKEL (soihtu) koko sotaa edeltäneen yön. Radiohiljaisuuden päättyminen oli klassinen hyökkäyksen merkki 1. maailmansodan ajalta. Kenraali Oesch vastusti tiedon oikeellisuutta tulevasta hyökkäyksestä, sillä hän epäili, ettei kukaan voi lähettää radioitse noin tärkeää tietoa.

Talvisota

Majuri Hallamaa toimi Talvisodassa toisen tiedustelutoimiston päällikkönä. Sota sytyi Oeschin epäilyistä huolimatta, kun Antinpäivän aamuna Puna-armeija tunkeutui maahamme.

Sodan yksi kuuluisimpia taisteluja päättyi radiotiedustelun ansiosta voitokkaasti, kun eversti Siilasvuolle oli ajoissa ilmoitettu, että Venäläinen 44. divisioona on kokonaisuudessaan Raateentiellä. Siilasvuo sai aloitteen ja pystyi toimimaan itselleen edullisesti.

Suomalainen radiotiedustelu sai auki Laatokan-Karjalan mottien radioliikenteen, joten vastatoimet onnistuivat helposti. Venäläiset ilmoittivat radiolla motteihin millaisia merkkitulien tulee olla huoltolentoja

varten, niin pimeällä lentäjät pudottavat täydennystä. Pimeällä suomalaisten puolella paloi myös merkitulia ja huolto leijui korpisoturiemme käsiin.

Ruotsalainen matematiikan tohtori Arne Beurling tuli vapaaehtoisena Talvisotaan, jossa hän sai oppia radiotiedustelusta, mutta myös antoi suureksi hyödyksi oman matemaattisen nerouden Suomen radiotiedustelulle. Myöhemmin on amerikkalaisessa kirjallisuudessa erheellisesti annettu kaikki kunnia Arne Beurlingille Suomen radiotiedustelun aikaansaannoksista.

Koko Talvisodan aikana

päämajan operatiivinen osasto sai käyttöönsä 4 046 tiedusteluilmoitusta, joista valtaosa oli radiokuuntelun ansiota.

Välirauha

Suomen radiotiedustelu oli osoittanut kykynsä, joten ruotsalaiset, jotka vasta aloittivat koko tiedustelumuotoa, olivat syystäkin kiinnostuneita suomalaisten osaamisesta. Ruotsin radiotiedusteluorganisaatio lyötiin lukkoon tosin vasta elokuussa 1940. Hallamaa vaihtoi venäläisten salakirjoitusavaimia ruotsalaisten kanssa radiolähettimiin - näin molemmat palvelivat toisiaan. Suomalaiset saivat sata uutta amerikkalaista RCA-radiolaitetta tässä vaihtokaupassa.

Suomalaisten saama tiedustelutieto oli kovaa valuuttaa kansainvälisillä markki-

noilla, joten sitä todella käytettiin hyväksi. Mainittava on, että Suomen radiotiedustelu rahoitti itseänsä myymällä tietojaan ja osaamistaan.

Jatkosota

Vuonna 1941 Hallamaa ylennettiin everstiluutnantiksi ja nimitettiin päämajan radiopataljoonan komentajaksi. Suomalaiset pystyivät hyökkäysvaiheen aikana lukemaan noin 80 prosenttia vihollisen armeijaportaan ja divisioonien välisestä liikenteestä. Paikoin Suomen operatiivisella johdolla oli paremmat tiedot vihollisesta kuin omista joukoistaan.

Sortavalaa puolustanut 168. divisioonan komentaja eversti Bondarev oli avaajien suosikki, koska hänen tilanneselostuksensa

radioitse ylemmälle taholle olivat säännöllisiä, perusteellisia ja systemaattisia. Näiden viestien avulla aukesi kymmeniä muita viestejä päivittäin.

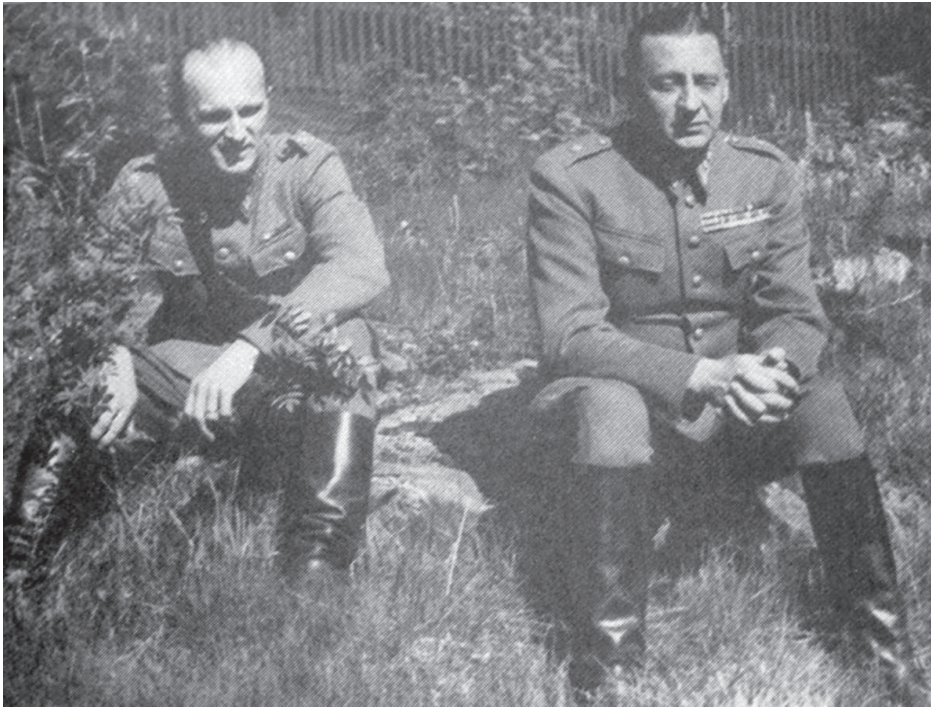
Radiotiedustelussa myös tehtiin virheitä, kuten syksyllä 1941, kun innokkaat tiedustelijat kehottivat venäläisellä koodilla Punalai-vastoa antautumaan. Tämä aiheutti koodin vaihtumisen, radioliikenteen vähenemisen ja siirtymisen toiselle aallonpituudelle. Näin ollen tiedustelutiedot Punalai-vastosta vähenivät oleellisesti. Toinen virhe oli julkaista liian yksityiskohtaisia tietoja liikennekone Kalevan alasampumisesta, koska tiedot olivat peräisin Punalai-vaston radioliikenteestä. Näin venäläisille on täytynyt tästäkin selvitä, että Suomessa pystytään avaamaan heidän radioliikennettään.

Suomalaiset vaihtoivat tiedustelutietoaan japanilaisten kanssa, jolloin he saivat mm. venäläisten idän puolen koodiavaimet. Vuoden 1941 lopulla venäläiset tekivät käsittämättömän teon. He käänsivät idän koodit länteen ja lännen itään. Näin radiotiedustelumme avasi käden käänteessä vihollisen koodatut viestit. Saksalaisten silmissä suomalaisten koodinavaustaito aiheutti hämmästyksiä. Japanilaisilta suomalaiset eivät salanneet mitään, mutta saksalaisten kanssa koodien vaihto ei toiminut kitkattomasti, koska saksalaiset itse pyrkivät salailuun ja epärehellisyyteen.

Suomalaisten ensimmäinen loistaminen saksalaisten silmissä tapahtui, kun saksalaisten pohjoisen ryhmän panssarikär-

Marski Vaalijalassa Sortavalassa vierailulla

Adjutantti Erik Sallavuo ja Hallamaa vuonna 1942 Sortavalassa

ki katosi Leningradin itäpuolella lähellä Tihvinää. Venäläiset olivat pistäneet kärjen mottiin ja valmistautuivat sen tuhoamiseen, mutta Suomen radiotiedustelu nappasi karttapisteet venäläisten viestistä. Saksalaiset eivät voineet kuin ihmetellä suomalaisten kerrottua, missä heidän kadonneet panssarinsa ovat. Niinpä kuljetuskoneet lensivät mottiin huollon ja panssarit pääsivät murtautumaan ulos. Hallamaalle myönnettiin EK1 eli 1. luokan rautaristi. Ristiä vastaanottaessaan Hallamaa katsoi ristiin ja tuumasi: "paljonkohan tästä maksetaan, kun sota on hävitty?" Paikalla ollut kenraali Waldemar Erhfurth hymyili hivenen hänen kommentilleen.

Talvella 1941-42 ilmavoimat saivat radiotiedustelulta jo päivittäin Neuvostoilmavoimien omakonetunnukset.

Joulukuun kuudentena päivänä 1941 Englanti alusmaineen julisti Suomelle sodan. Yhdysvallat sähköitti Helsingin lähetystölleen Kanadan, Australian, Uuden-Seelannin ja Intian sodanjulistukset Suomelle. Hallamaa sai sähköiden alkuperäiset tekstit ulkoministeriöltä ja salakirjoitetut tekstit Posti- ja lennätinlaitokselta. Mikkelissä sijaitseva yli 40 erikoismiehen diplomaattisähkeiden avausryhmä selvitti koodin. Vuoden 1942 keväällä Suomi kykeni lukemaan Yhdysvaltain salaisimmatkin sähköet, eli ns. "Strip-koodia".

Suomalaiset lukivat sujuvasti myös Brasilian, Portugalin, Romanian, Serbian, Vatikanin ja Vichyn Ranskan radioliikennettä. Turkin radioliikenteeseen Suomi pääsi käsiiksi Unkarin avulla ja kykeni muun muassa seuraamaan myöhemmin liittoutuneiden Teheranin huippukokousta.

Hallamaa (toinen vas.) tutustumassa kaukopartio-osasto Vehniäiseen. Majuri Vehniäinen toinen oikealta.

Saksalaiset pyysivät suomalaisilta apua uusien koodien purkamisessa, joten Hallamaa lähti Saksaan muutaman etevän koodinmurtaajan kanssa. Näennäisesti töitä muutaman päivän tehtyään Hallamaa pyysi saksalaisilta kahta heidän uusimmista radiosuuntimoistaan. Saksalaiset antoivat pakon edessä omat ainoansa suomalaisille, jotta he saivat venäläisten koodiavaimet.

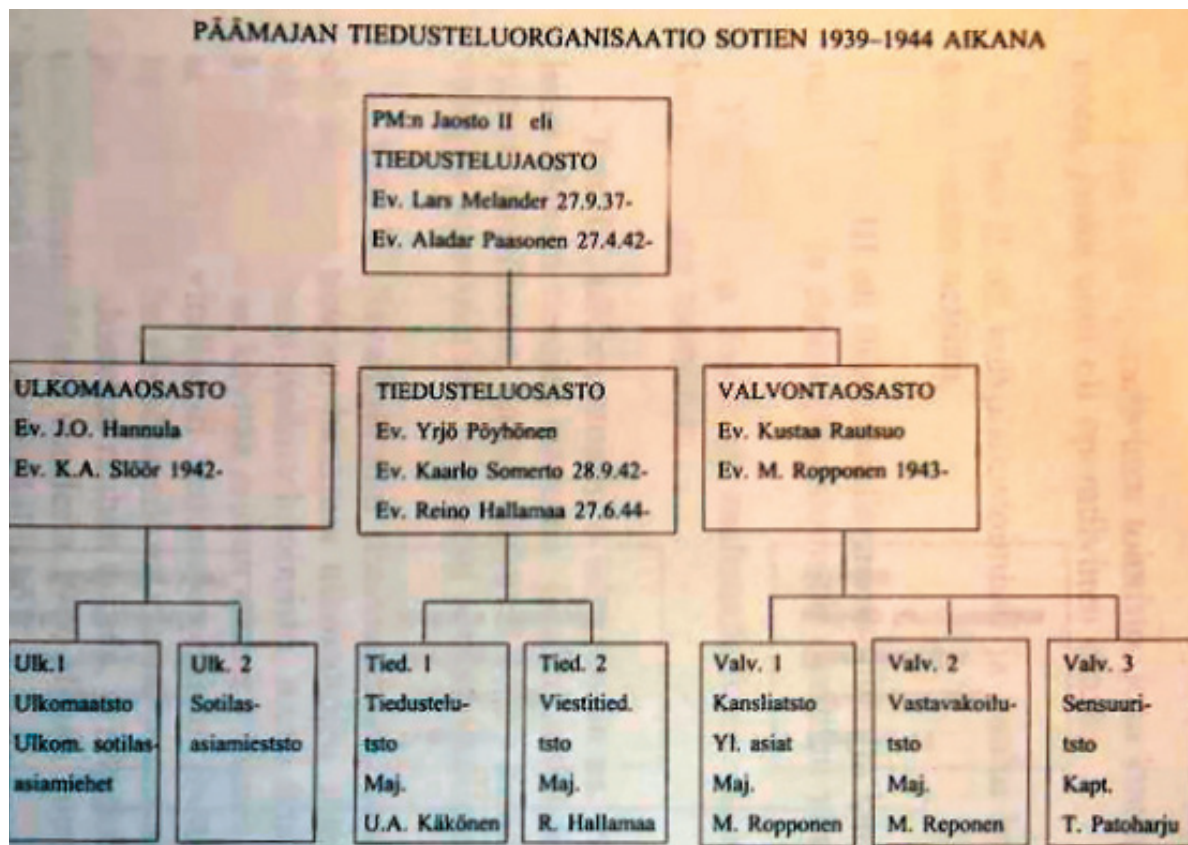
Mannerheim oli Airon kanssa tutustumassa radiotiedusteluyksikköön Sortavalassa, kun viestintavaajat saivat avattua pahaenteisen viestin koskien vihollisen isoa hyökkäystä. Marski vakavoitui silminnähden luettuun viestin ja kysyi Airoilta mitä tehdään. Airo katsoi viestiä ja vastasi venäjää osaamattomana viielesti: "Ei huolta, viesti on viiden minuutin päästä Nihtilällä Mikkelissä ja hän kyllä hoitaa homman". Tämän kuultuaan Marski rauhoittui heti.

Vuonna 1944 Hallamaa ylennetään everstiksi ja hän saa puhuttua itselleen tiedusteluosaston päällikkyuden, kun edeltäjä Eversti Somerto on Sakassa vierailulla. Hallamaasta on kirjoitettu, että hän osasi olla tarvittaessa häikäilemätön. Jukka Rislakki kirjoittaa mm. että Hallamaa saattoi pitää pistoolia pöydällä sanojensa painoarvoa lisäämään, kun hän puhutteli sota-aikana uutta tulokasta. Ymmärrettävä on tietysti mitä lavertelu voi aiheuttaa tuollaisissa tehtävissä. Erkki Sutela mainitsi, ettei heillä päämajassa ollut mitään asiaa Hallamaan osastolle, niin salaista se oli.

Kesäkuun 20. 1944 radiotiedustelu sieppaa Puna-armeijan panssarien viestin, jossa ilmoitetaan vaunujen olevan Viipurissa. Päämajasta tiedustellaan Viipuria puolustavan IV armeijakunnan komentajalta, Pappalaatikaiselta, että miten on. Komentaja on tietämätön Viipurin menetyksestä ja ihmettelee miten Päämaja voi tietää asiasta, kun hän ei tiedä.

Kaukopartiot ja radiotiedustelu

Lukuisat kaukopartiomatkat olisivat päättyneet partiomiehille tuhoisasti, jollei radiotiedustelumme olisi kyennyt avaamaan vihollisen radioliikennettä. Venäläiset ilmoittivat väijytyspaikkansa, takaa-ajajien sijainnit ja kulkusuunnat radiolla ylempiin portaisiinsa. Viestit napattiin saman tien Suomessa ja avauksen jälkeen välitettiin partiolle sen mukaiset toimintaohjeet. Kaukopartio sai kyynelradiolla ohjeet minne kulkea ja välttää kontaktit suurempien vihollisjoukkojen kanssa. Kaukopartio-kersantti, Mannerheim-ristin ritari, Paavo Suoranta totesi: "Ne olivat elinehtoja: kyynelradio ja Hallamaan radiotiedustelu".

Saattue pq18:n kohtalo

Vuonna 1942 Sortavalan kuunteluasemalla muuan aliupseeri sai kirjoitettua seikkaperäisen ja pitkän venäläisten ilmavoimien sanoman ylös. Työvuorossa ollut koodinavaaja katseli sitä aikansa ja todettuaan sen olevan epämääräinen ja se oli vielä otettu verkosta, minkä kuuntelu ei kuulunut kuvaan, niin viesti joutui paperikoriin. Samalla oli kuunteluaseman päällikkö kapteeni Erkki Pale lähdössä lomalle ja junan lähtöä odotellessa hän sattui poimimaan paperikorista liuskat ylös. Matemaatikkona

hän totesi heti, että salakirjoitus on yksinkertaista tavallista venäläistä ns. kakkoskoodia. Heti aukesi muutama sana mm. Tirpits, Sher ja Norwegija. Päällikkö istui alas, koska aikaa oli ja saksalaisten taistelulaivojen maininta venäläisten alemman portaan viesteissä herätti mielenkiinnon. Viestistä alkoi avautumaan laivojen nimiä, päivämääriä ja pituus- ja leveysasteita. Sanoma aukesi melko nopeasti ja siinä ilmoitettiin seuraavaa: Saksalaisten laivojen sijainti ja ilmavoimien ryhmittely Norjassa, Liittoutuneiden laivareitti aikatauluineen lähtösatamasta Murmanskiin. Sanomas-

lentokoneita jne. Se, että puna-armeijalle aiotut aseet menivät Jäämereen, helpotti tietysti osaltaan myös Suomen rintamilla taistelevia omia joukkojamme. Huomioitavaa on myös, että kolmeen kuukauteen ei Venäjälle lähetetty yhtään saattuetta PQ18:n kokeman tappion jälkeen. Erkki Paleen kirjassa mainitaan, että sanoman olisi nappanut myös kaksi muuta suomalaista kuunteluasemaa.

Ilmavoimat saavat oman radiotiedustelunsa

Ilmavoimien itsenäinen radiotiedustelu alkoi komppaniatasolla 21.10.1942, mikä laajennettiin pataljoonaksi 15.3.1944. Pataljoona käsitti 300 venäjänkielen taitoista miestä.

Ilmasodassa radiotiedustelumme avasi punalentäjien keskustelun ja käänsi sen suomalaislentäjien hyödynnettäväksi reaalijassaan. Näin esimerkiksi tiedettiin missä oli vihollisen suurimmat voimat ja ennen kaikkea heidän aikeensa, jolloin voitiin ohjata suomalaiset lentäjät oikeisiin asemiin. Ennakkovaroitukset Helsingin suurpommituksista saatiin myös radiotiedustelun kautta, kun neuvostoilmavoimat aloittivat suunnattoman radioliikenteensä. Suomessa oli totuttu kuuntelemaan ADD:n taajuuksia, sillä minne nämä Neuvostoliiton kaukoilmavoimat saapuivat, niin siellä yleensä alkoi suurhyökkäys tms. Esim. Veliyke Luki ja Narvan rintaman hyökkäykset.

Marskin eliminoimiseksi oli lähetetty desanttiryhmä, joka jäi kiinni. Desanttien radiolla tilattiin täydennykseksi herkkuja, kuten hanhenmaksaa ja viskiä. Kuvassa Hallamaa ja tiedusteluosasto 1:n päällikkö UA Käkönen (keskellä) ja Paavo Visa

Kaavamainen esimerkki Neuvostoliiton liikennelyhennyksistä.

2	1	5	4	3	9	8	6	7	2	0
0	1	A	ANTAKAA HOPEAMMIN	ANTAKAA HITAAMMIN	Б	HERKE- JANNE MANDOTON YKARTAA	LISATKAA TEHOA	VAHENTA- KAA TEHOA	LOPETTA- KAA LAHETTY- SENNE	В
7	IMASTO- RAIRIOITA	Г	MINUA HAIRITTAAN	MITEN KUULETTE MINUA (QSA?)	MIKA ON HERKKIENI VOINAK- KUUS (QRT?)	ONKO MITÄN MINULLE	EI VITAAH TEILLE	KUUNTEL- KAA JATKUVAS- TI	2 (KYSEYTYS- KIRKKI)	· (PIIETE)
6	SAVALLI- NEN SANOMA	KIIREEL- LINEN SANOMA	ERITTAIN KIIREEL- LINEN SANOMA	SAA- SANOMA	Д	SEURAAVA YHTEYS	PVM (PÄIVÄ- MÄÄRÄ)	KELLOAIKA	E	SULJEN ASIAN
9	MINULLA ON RADIO- SANOMA TEILLE	OLETTAKO VAKAIS VASTAAN- OTTAKAAN	OLEN VAKAIS VASTAAN- OTTAKAAN	Ж	SIIRTYKAA VARA- JAKSO- LUVULLE	3	SIIRTYKAA JAKSO- LUVULLE XXX	И	ODOTTAKAA	Й
3	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
4	MINULLA ON RADIO- SANOMA XXXX, LLE	ONKO TEILLÄ YHTEYTTÄ ASIAN XXXX	VOITTEKO VALITTAA XXXX, LLE	К	Л	MYRSKY- VAROITUS (STORM)	IIMAN- SUUNTA	LEKO	KUITATKAA SANOMA W XXX	KUITTAAN SANOMAN W XXX
1	MINULLA ON YHTEYS XXXX, AAN KLO XXX	EI YHTEYTTÄ	VOIN VALITTAA	М	К	KUKA KUTSUU MINUA	Н	SIIRTYKAA PUHEELLE	О	П
5	ANTAKAA VIRITYS- MERKKEJÄ VVV VVV	EN KUULE	P	PERUUT- TAKAA SANOMA P XXX	С	TOISTAKAA RYHMÄSTÄ XXXX RYHMÄN XXXX	T	TOISTAKAA SANOMA KOKONAAN	TOISTAKAA RYHMÄ XX	У
2	SANOMA P XXX EI AUREA	Ф	SANOMAN RYHMÄLÖKY VÄÄRÄ, TARKISTA- KAA	Х	KUUNTELEN	Ц	ASEN XXXX KUTSUU TEITÄ	Ч	Ш	МИНА
8	Щ	LAHETTA- KAA JOKAINEN RYHMÄ KAUDESTI	Ы	ТААЛЛА (DE) (STA) (ITA)	= (ENOTUS- KERTTI)	Ь	— (AJATUS- VIIVA)	Ю	Э	' (LIIKE)

Oma salakirjoitus

Hallamaa testasi vuonna 1943 omien salakirjoittajien taidot, kun hän antoi nipun salatun sanomia Erkki Paleelle, joka tuolloin johti avausryhmää Sortavalassa. Viikon päästä Pale palasi Mikkeliin ja meni salakirjoitusosastolle. Osasto hiljeni, kun hän astui sisään. Pale totesi: ”Siinä ne on kaikki avattuina ja on näköjään Äänislinnan rautatiekuljetuksia koskevaa aineistoa”. Salausnikkareille se oli kova isku, kun he kuvittelivat sinisilmäisyytään, että heidän koodiaan ei avata.

Hallamaa kehitti jatkosodan loputtua sisäiseen radioverkkoon oman kaksinkertaisesti salatun koodin. Ei ole tietoa käytettiinkö sisäistä radioverkkoa koskaan. Se luotiin miehityksen varalle ja olisi toiminut kyyne- ja sotasaalis Sever-radioiden voimalla.

Stella Polaris käynnistyy

Tiedustelu päällikkö Eversti Aladar Paasonen yhdessä alaisensa Hallamaan kanssa alkoivat valmistelemaan operaatio Stella Polaria, kun suurhyökkäyksen alettua ja linjojen petettyä Kannaksella säikäytti tilanne heidät toimimaan. Toimessa oli kyse pelastaa radiotiedustelun tieto ja osaaminen Ruotsiin ja tiedustelun jatkaminen Ruotsista käsin, jos Suomi miehitetään.

Kuin myös arkistot tuli viedä pois maasta 350 isoa arkkua, koska niissä olisi paljastunut liikaa ns. yhdysmiesten, asiamiesten ja Itä-Karjalassa avustaneiden paikallisten nimiä yms. Paasonen totesi arkistojen päätyvän auttamatta neuvostoliittolaisille, jos ne jätetään Suomeen. Olisihan niistä tiedoista äkkiä selvinnyt myös se, että kuinka hyvin suomalaiset saivat auki Puna-armeijan viestit.

Ilmeisesti Hallamaa ja Paasonen myivät länteen joitakin Neuvostoliiton koodeja, mahdollisesti omaan laskuunkin, kuin myös rahoittaakseen operaatiota. Ainakin USA:n, Japanin ja Ruotsin tiedustelun kanssa he tekivät kauppoja. Japanilaiset saivat 300 000 kruunulla materiaalia niin paljon, ettei se mahtunut heidän kassakaappiinsa. Roosevelt kielsi OSS:n agentteja ostamasta Neuvostoliittoa koskevaa materiaalia, koska presidentti piti epäsovinnaisena ostaa tiedustelutietoa liittolaisestaan ja vielä Saksan rinnalla sotineesta Suomesta. Neuvostoliitto vakoili kyllä surutta koko sodan ajan Yhdysvaltoja. OSS:n asiamiehet ostivat materiaalia salaa valtion johdoltaan, koska he näkivät sodan päättymisen jälkeen Neuvostoliiton vastustajanaan.

Syyskuussa 1944 Hallamaa käynnisti operaation. Ruotsiin lähti 700 - 800 miestä ja

naista sekä noin 350 laatikollista kalustoa ja asiakirjoja. Loput asiakirjat poltettiin tai kätettiin. Kaikki saatiin turvaan Valpolta ja entiseltä viholliselta.

U.A. Käkönen mainitsi Valpon kuulusteluissa Hallamaan olleen lähes paniikissa tuohon aikaan, kun hän pelkäsi saavansa saman kohtalon, kuin Viron tiedustelupäällikkö Neuvostoliiton miehitäessä maan 1940. NKVD-upseeri oli marssinut suoraan Viron tiedustelupäällikön työhuoneeseen ja muutta mutkitta ampunut hänet työpöytänsä taakse.

Syyskuun lopulla Suomen tiedustelupäämajaan Mikkeliin saapuivat valvontakomission edustajat. Heille uskoteltiin, että kaikki materiaali oli poltettu kahden päivän kokkotulilla, todisteena oli kasa tuhkaa. Itse asiassa he seisoivat luokkahuoneen opettajakorokkeen alle piilotetun Neuvostoliitto-käsiarkiston päällä.

Suomalaiset upseerit kilpailivat siitä, kuka pystyy vetämään venä-

läisiä eniten nenästä. Asiamiestiedustelun johtajalta, majuri Yrjö Palkolta tiedusteltiin agenttien nimiä. Palko, entinen vakoojakoulun venäjänkielen opettaja, teeskenteli, ettei osannut venäjää. Merivoimajaoksen päällikkö komentajakapteeni Antti Leino puolestaan veti kassakaapistaan esiin valvontakomissiolle risaisen merikortin toden: ”Tässä kaikki”, jonka jälkeen vahvassa humalassa ollut Leino poistui lounaalle.

Välit kiristivät, kun ruotsalaiset eivät noudattaneet sopimustaan, vaan yrittivät saada haltuunsa koko materiaalin. Lopulta kiellettyään suomalaisilta tiedustelun suorittamisen maaperälläään seurasi avoin välikirje Hallamaan ja ruotsalaisten kesken.

Ruotsiin siirretty tiedustelupalasto myytiin ruotsalaisille takaisinosto-oikeudella. Kaupan päälle Ruotsi sai ”käyttö-ohjeina” koodeja ja avaamatonta materiaalia. Tosin Hallamaan ja ruotsalaisten välejä selvittämään lähetetty kenraali Öhquist, joka ummikkona meni lupaamaan koodit ”ilmaiseksi” sai Suomeen palattuaan kuulla kunniansa. Lopulta Hallamaa ja Paasonen joutuivat poistumaan Ruotsista, kun tilanne kuumentui tarpeeksi. Loppu Stella Polaris-väki internoitiin ja palautettiin Tornioon marraskuussa 1944. Hallamaa ja Paasonen olivat hankkineet itselleen piilopirtin

Pellosta, jossa he kuluttivat aikaansa mm. saunoen niin kovin joka päivä, että heidän isäntänsä oli tuskastunut jo ylettömästi saunan lämmityksestä.

Ennen poistumistaan Ruotsista Hallamaa piilotti Södertäljeen Hörningholmin linnaan valtaosan materiaalista. Väitetään ruotsalaisten polttaneen vuonna 1946 tiedustelumateriaalin. Osa Stella Polaris -materiaalista on vieläkin kateissa tai tuhoutunut, ilmeisesti vuosina 1960 - 1961. Epäselvää on, tuhosivatko ruotsalaiset todellakin materiaalin ja jos tuhosivat, niin kuvasivatko he sen ennen hävittämistä? Erään version mukaan Hallamaa olisi vienyt mikrofilmi-materiaalia mukaansa Ranskaan. Kuitenkin Suomen sodanaikaista tiedustelumateriaalia löytyy monista arkistoista ympäri maailmaa mm. CIA:n keskusarkistoista.

Hallamaan oli lopullisesti poistuttava Suomesta toukokuun 9. 1945, kun Valpo alkoi pidättämään tiedusteluväkeä. Hallamaa antoi Valpolle vinkin, että oleskelee Pohjois-Suomessa ja tämän jälkeen hän käveli Turussa matkustajalaivaan. Paasonen ja Hallamaa siirtyivät Ranskan tiedustelun

palvelukseen everstien vakansseille, jossa he työskentelivät reilun vuoden. Neuvostoliitto itsensä Molotovin välityksellä yritti saada herroja luovutetuksi itään, niinpä ranskalaisille tuli hoppu siirtää everstit Paasonen ja Hallamaa miehitysalueelleen Saksaan. Nyt Molotoville voitiin ilmoittaa, että he ovat poistuneet Ranskasta ja näin ollen heitä ei voida luovuttaa.

Sillä välin Suomessa lakkautettiin Hallamaan eläkkeenmaksu ja vaadittiin, että hänen on ilmoittauduttava Suomessa, jotta eläkettä voidaan uudelleen alkaa maksamaan. Hallamaa toteaa Joppe Karhusen haastattelemana: ”Sama kuin olisin tilannut lentolipun suoraan Moskovaan”.

Eläkevuodet

Hallamaa oli vuoden 1942 syyskuussa mennyt naimisiin Brita Streng -nimisen nuoren naisen kanssa, jonka kanssa hän sai kaksi poikaa, Hannun ja Pekkon. Nuorempi Pekko syntyi Saksassaoloaikana. Saksasta Hallamaat siirtyivät Espanjaan, josta hän osti maatalon ja alkoi vaimonsa kanssa neilikanviljelijäksi. Neilikaviljelyn alettua Espanjassa Hallamaa muutti

nimensä Ricardo Palmaksi, koska nimi oli espanjalaisille helpompi lausua. Paikalliset tunsivat hänet nimellä coronel Ricardo. Neilikanviljelyn hiivuttua Hallamaa perusti rakennusfirman, jota hän hoiti poikiensa kanssa. Itse Reino Hallamaa jättäytyi eläkkeelle täytettyään 70 vuotta, jonka jälkeen liiketoimia jatkoivat hänen poikansa.

Eläkkeenmaksu Suomessa aloitettiin uudestaan vasta vuonna 1958, kymmenen vuoden tauon jälkeen. Eläkevuodet kuluvat mm. golfia pelaten Churrianan aurin gon kattavassa paahteessa. Eversti Reino Hallamaa kuoli elokuun 11. päivänä 1979 Malagan Churrianassa, jonne hänet on myös haudattu.

Lähteitä

J. Rislakki: Erittäin salainen
E. Pale: Suomen radiotiedustelu vuosina 1927 - 1944
J. Karhunen: Reino Hallamaan salasano-masotaa
E. Sutelan haastattelu

AMMUNNAT VUODELLE 2005

3.4. Huhtikuu	12:00	Puoliautomaattikivääri, 20 lauk.	100 m	Hevosmäki
1.5. Toukokuu	18:00	Sotilaskivääri, 20 lauk. avotähtäin	300 m	Tyrri
5.6. Kesäkuu	??:00	Haulikko	Haukku	Ummeljoki
3.7. Heinäkuu	18:00	Toiminta-ammunta, kivääri	Vekaranjärvi	
7.8. Elokuu ??:00	Toiminta-ammunta, pistooli T-rata	Tyrri		
		SRA-säännöt, min. 30 lauk.		
4.9. Syyskuu	18:00	Sotilaskivääri (<1945), 30 lauk. pysty-polvi-makuu, 10+10+10	100 m	Hevosmäki
2.10 Lokakuu	12:00	Puoliautomaattikivääri	Hirvirata	Hevosmäki
6.11. Marraskuu	12:00	Puoliautomaattikivääri, 20 lauk. kenttäammunta (koulu 60s + pika 30s)	150 m	Tyrri
4.12. Joulukuu	12:00	Käsiase, 20 lauk. kaliiperi yli .22	25 m	Tyrri